

ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.2

Могілевський Л. В.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Харківського національного університету внутрішніх справ*ІНСТИТУТ ТРУДОВОГО ПРАВА
ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРУКТУРИ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО ПРАВАINSTITUTE OF LABOUR LAW
AS PART OF THE STRUCTURE OF LABOR LAW

У статті на основі наукових поглядів учених розглянуто теоретичні підходи до тлумачення таких понять, як «інститут», «структура», а також «структура системи трудового права». Надано авторське бачення поняття «інститут трудового права». Доведено, що інститути зазначеної галузі права забезпечують більш змістовне й оперативне регулювання трудових відносин, а також створюють внутрішню цілісність і автономність системи трудового права, вони згруповують однорідні за предметною спрямованістю й методами регулювання норми права.

Ключові слова: *інститут, структура системи трудового права, інститут трудового права, елемент.*

В статье на основе научных взглядов ученых рассмотрены теоретические подходы к толкованию таких понятий, как «институт», «структура», а также «структура системы трудового права». Предоставлено авторское видение понятия «института трудового права». Доказано, что институты данной отрасли права обеспечивают более содержательное и оперативное регулирование трудовых отношений, а также создают внутреннюю целостность и автономность системы трудового права, они группируют однородные по предметной направленности и методам регулирования нормы права.

Ключевые слова: *институт, структура системы трудового права, институт трудового права, элемент.*

The article, based on scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of concepts such as “institute”, “structure” and “structure of labor law”. Courtesy of the author's vision on the interpretation of the term “institution of labor law”. The institutions specified areas of law provide a meaningful and prompt regulation of labor relations, and create internal integrity and autonomy of the system of labor law, they are subject grouped uniform in direction and methods of regulation of the law.

Key words: *institute structure of labor law, labor law institute element.*

Науковцями неодноразово наголошувалось на тому, що трудове право є важливою галуззю в системі національного права України. Його основна роль полягає в тому, щоб за допомогою норм регулювати поведінку людей у процесі здійснення ними своєї праці. При цьому вони (норми) повинні також охороняти законі права та інтереси працівника, створювати сприятливі умови праці тощо. Реалізація вказаних завдань неможлива без ефективно налагодженої структури системи трудового права України. Зауважимо, що найбільш характерними структурними підрозділами системи трудового права є інститути. Саме тому їх дослідження є актуальним і потребує подальшої уваги з боку як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Дослідженню інститутів трудового права приділяли увагу такі науковці, як А.М. Колодій, Г.І. Чанишева, Н.Б. Болотіна, Ю.Ю. Івчук, О.В. Зайчук, А.П. Заєць, В.С. Журавський, О.Л. Копиленко, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков, В.М. Сирих та інші. Учені наголошували, що саме інститути є основними структурними ланками системи трудового права. Саме тому, ураховуючи важливість зазначеного елемента, указана проблема потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідити інститут трудового права як елемент структури системи трудового права.

Виклад основного матеріалу пропонуємо розпочати з визначення сутності ключових понять. Так, у сучасному філософському словнику зазначено, що структура – це сукупність елементів, із яких складається предмет, річ, явище, а також процес взаємодії між ними, сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі [1, с. 514]. Під структурою прийнято розуміти закон зв'язку елементів конкретного об'єкта, явища або процесу, єдність яких із необхідною закономірністю зумовлює їх внутрішню організацію та якісну визначеність, стверджує В.С. Зеленецький [2, с. 3]. П.В. Алексеев і А.В. Панін указують, що структура – це сукупність усталених відносин і зв'язків між елементами. Сюди включається загальна організація елементів, їх розташування, зв'язки між етапами розвитку [3, с. 385]. Отже, під структурою системи розуміють її стійку внутрішню впорядкованість, зумовлену послідовністю розміщення її складових (ланок) і характером зв'язків між ними. Структура відтворює найсуттєвіші зв'язки між елементами та підсистемами, що мало змінюються при змінах у системі й забезпечують існування як системи, так і найважливіших її властивостей. Структура системи, зазначає В.Г. Афанасьєв, – це її внутрішня будова, що складається з елементів і взаємозв'язків між цими елементами [4, с. 10].

Перш ніж перейти до розгляду структури системи трудового права, також розглянемо сутність поняття «структура системи права». На думку А.М. Колодій, структура системи права – це його внутрішня форма, організація змісту, те, що становить найголовнішу закономірність його існування та функціонування. Структура наявної системи права насамперед характеризується ступенем стабільності, міцності зв'язків між її великими компонентами [5].

Структура системи трудового права – це об'єктивно зумовлена внутрішня організація галузі права, що виявляється в єдності, узгодженості й розподілі правових норм за інститутами та іншими галузевими явищами, структурними утвореннями [6, с. 35]. Отже, структура системи трудового права постає у вигляді її побудови, яка виражає передусім склад, набір компонентів, частин цього правового утворення [7]. У юридичній літературі традиційно зазначають, що інститути є важливим елементом структури системи права.

У юридичній літературі інститут права – це сукупність відокремлених, взаємопов'язаних правових норм, що утворюють частину галузі права та регулюють певну сторону однорідних суспільних відносин [8, с. 388]. А.М. Колодій, В.В. Копейчиков і С.Л. Лисенков стверджують, що інститут права – це таке угруповання норм права певної галузі чи підгалузі, котре регулює конкретний вид чи сторону однорідних суспільних відносин. Іноді деякі відносини регулюються нормами різних галузей права, тому ці норми утворюють комплексний інститут права. Це так звані вторинні угруповання системи права. До них, крім комплексних інститутів, належать міжгалузеві комплекси, які об'єднують деякі галузі, підгалузі й інститути права [9, с. 200].

С.С. Алексєєв зазначав, що інститут права – це відокремлена група юридичних норм, які врегульовують суспільні відносини конкретного виду. Як приклади, зазначений автор наводив інститут права власності в цивільному праві, інститут відповідальності посадових осіб в адміністративному праві, інститут виборчого права та норми, які врегульовують статус депутата в конституційному праві. Автор відзначав, що інститути можуть бути галузевими й міжгалузевими (комплексними) [10, с. 305]. Відповідно до визначення, запропонованого І.М. Сенякіним, інститут права – це об'єктивно відособлена всередині однієї чи кількох галузей права сукупність взаємопов'язаних юридичних норм, що регулюють невелику групу видих споріднених відносин [11, с. 233].

Досить змістовно, на нашу думку, сутність поняття «інститут права» розкриває російський учений В.В. Лазарєв, який зазначає, що інститут права – це основний елемент системи права, поданий сукупністю правових норм, що регулюють однорідну групу суспільних відносин. Правовий інститут являє собою уособлений блок галузі права, якому властиве таке:

а) однорідність фактичного змісту – кожний інститут призначений для регулювання самостійної, відносно уособленої групи відносин або окремих вчинків людей;

б) юридична єдність правових норм. Норми, які входять у правовий інститут, утворюють єдиний комплекс, виявляються в загальних положеннях, правових принципах, специфічних правових поняттях, що створює особливий, притаманний цьому виду відносин правовий режим регулювання;

в) нормативна уособленість, тобто уособлення норм, що утворюють правовий інститут, у главах, розділах, частинах, інших структурних складових закону або іншого нормативно-правового акта;

г) повнота регульованих відносин. Інститут права охоплює такий набір норм (дефінітивних, уповноважувальних, забороняючих), який покликаний забезпечувати безпрогальність регульованих ним відносин.

У силу цих властивостей усякий інститут права виконує притаманне лише йому регулятивне завдання й не входить у колізію з іншими структурними елементами системи права [12, с. 200].

Щодо інститутів трудового права, то вони охоплюють меншу, ніж галузь, сукупність юридичних норм і розрізняються між собою за предметною ознакою регулювання, тобто особливостями окремих видів суспільних відносин або окремими сторонами (елементами) якогось конкретного різновиду суспільних відносин [13, с. 25–26]. Як слушно зауважує Ю.Ю. Івчук, інститути трудового права – об'єктивно утворені структурні підрозділи, покликані в межах предмета цієї галузі права регулювати з необхідною деталізацією окремий вид суспільно-трудова відносин або окремий елемент (сторону) складного єдиного трудового правовідношення [7, с. 68].

Система трудового права, як, наприклад, зазначає О.В. Смирнов, охоплює такі інститути: працевлаштування (поєднує норми, які регулюють відносини, пов'язані з підшуканням громадянами підходящої роботи); трудовий договір (поєднує норми, які регулюють прийняття на роботу, переведення та звільнення); професійної підготовки й підвищення кваліфікації кадрів; робочого часу, часу відпочинку, нормування праці; заробітної плати; дисципліни праці, матеріальної відповідальності; охорони праці; нагляду й контролю за дотриманням трудового законодавства; розгляду трудових спорів [13, с. 25–26]. У своєму науковому дослідженні, присвяченому інститутам трудового права, Ю.Ю. Івчук дуже чітко розкриває особливості й специфіку категорії «інститути трудового права» [14, с. 83–84]:

1. Природа та особливості інституту трудового права можуть бути правильно зрозумілі, якщо виходити з того, що це – така спільність правових норм, яка, у свою чергу, є елементом наступного структурного підрозділу – підгалузі трудового права. Інститути трудового права націлені на регламентацію певного сектора, сторони трудових і тісно пов'язаних із ними відносин. Кожний інститут трудового права являє собою відносно уособлений «блок», «агрегат» галузі трудового права. Для характеристики інституту трудового права більшою мірою, ніж для інших структурних підрозділів, підходить поняття «підсистема». Порівняно з підгалуззями трудового права, правові інститути менш автономні, вони не утворю-

ють таких відносно замкнених механізмів регулювання, які притаманні підгалузям. Сконцентровані на регулюванні певної, іноді надто вузької ланки суспільно-трудових відносин цього виду або роду, правові інститути лише в поєднанні, взаємодії забезпечують галузеве регулювання. Поряд із цим головна функція інституту трудового права полягає в тому, щоб у межах своєї ділянки суспільно-трудових відносин забезпечити цілісне, відносно завершене регулювання. Це означає, що інститут трудового права повинен володіти певним комплексом правових норм, за допомогою яких можна охопити всі суттєві моменти регулювання відповідної групи трудових і тісно пов'язаних із ними відносин.

2. Юридичним критерієм уособлення тієї або іншої сукупності правових норм у конкретний інститут трудового права слугують такі три ознаки: а) юридична єдність правових норм. Як цілісне утворення інститут трудового права характеризується єдністю змісту, яка виражається в загальних положеннях, правових принципах або сукупності використовуваних правових понять, єдності правового режиму регульованих суспільно-трудових відносин; б) повнота регулювання певної сукупності трудових і тісно пов'язаних із ними відносин. Інститут трудового права охоплює різні види правових норм. Це можуть бути дефінітивні, уповноважувальні, зобов'язальні, заборонені та інші норми права, які в комплексі містять усі аспекти правового регулювання відповідної групи суспільно-трудових відносин. Кожен правовий інститут є унікальним, виконує лише властиві йому функції й не дублюється іншими структурними компонентами системи трудового права; в) уособлення норм, що утворюють правовий інститут, у главах, розділах, частинах та інших структурних елементах нормативно-правових актів, покликаних регулювати трудові й тісно пов'язані з ними відносини. «Логічна послідовність і досконалість закону передбачає таку диференціацію його змісту, яка визначається якісною уособленістю тієї або іншої сукупності норм. А ця якісна уособленість і охоплюється поняттям правового інституту» [15, с. 228].

3. Ознаки, що виокремлюють інститут трудового права як самостійний підрозділ системи галузі, зумовлені визначальними функціями конкретного правового інституту, його роллю в забезпеченні цілісного, відносно завершеного регулювання суспільно-трудових відносин. Із погляду регулятивних властивостей кожний інститут трудового права забезпечує самостійний регулятивний вплив на певну ділянку трудових і тісно пов'язаних із ними відносин. Ця ознака – головна, що уособлює ті або інші спільності норм трудового права в його інституті.

4. Інститут трудового права відрізняється певною внутрішньою організацією охоплюваного ним нормативного матеріалу. «Зовні» у взаємозв'язках з іншими підрозділами галузі трудового права правовий інститут являє собою системно-цілісне, неподільне утворення, єдину правову спільність. Однак ця цілісність, неподільність існує тому, що окремі правові приписи пов'язані не лише однорідністю фактичного змісту, інтелектуально-вольовою, юридичною єдністю, а й певною внутрішньою організацією. Інакше кажучи, інститут трудового права має власну структуру. Для його структури характерно таке: а) наявність комплексу «рівноправних» нормативних приписів; б) певна юридична різnorodність приписів. Вони тому й пов'язані в єдиний комплекс, що забезпечують різнобічний вплив на цю ділянку суспільно-трудових відносин; в) поєднання всіх норм сталими закономірними зв'язками, які виражені в загальних приписах, а головне – у юридичній конструкції. Остання з означених ознак є вирішальною.

5. Інститути трудового права отримують зовнішнє уособлене закріплення в системі трудового законодавства. Іноді правовий інститут закріплюється в окремому нормативному юридичному акті [14, с. 84].

Отже, підсумовуючи зазначене вище, можемо дійти висновку, що інститути – це основні структурні ланки системи трудового права, це зумовлено тим, що вони, по-перше, більш чіткі, конкретизовані та однорідні в частині свого предмета регулювання, по-друге, вони є логічно завершеними й відносно самостійними підсистемами системи трудового права, що дає змогу вносити в них певні структурні та змістові зміни, не зачіпаючи при цьому інших складових (ланок) системи досліджуваної правової галузі.

Важливе значення поділу на інститути полягає в такому:

– згруповуються однорідні за предметною спрямованістю й методами регулювання норми права, що сприяє більш чіткому визначенню основних напрямів реалізації регулятивного впливу трудового права;

– забезпечується більш змістовне та оперативне регулюванню трудових відносин;

– забезпечуються внутрішня цілісність і автономність системи трудового права.

Складовою інститутів системи трудового права є підінститути, які також являють собою єдність і спільність певної кількості однорідних правових норм у межах того чи іншого інституту. Підінститути, на відміну від інститутів, не володіють цілісною предметною відособленістю, не мають специфічних прийомів і принципів регулювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Современный философский словарь / под общ. ред. проф. В.Е. Комарова. – М., 2000. – 602 с.
2. Зеленецкий В.С. Количественный подход к характеристике структурных элементов Особенной части Уголовного кодекса Украины / В.С. Зеленецкий. – Х. : Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2001. – 28 с.
3. Алексеев П.В. Философия / П.В. Алексеев, А.В. Панин. – М.: Лана, 1999. – 585 с.
4. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом. (Опыт системного исследования) / В.Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1973. – 392 с.

5. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01; 12.00.02 / А.М. Колодій ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 1998. – 382 с.
6. Чанышева Г.И. Трудовое право Украины / Г.И. Чанышева, Н.Б. Болотина. – Х. : Одиссей, 1999. – 480 с.
7. Івчук Ю.Ю. Теоретичні підходи до системи трудового права України в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Ю.Ю. Івчук ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 167 с.
8. Теорія держави і права. Академічний курс / [О.В. Зайчук, А.П. Засць, В.С. Журавський, О.Л. Копиленко, Н.М. Оніщенко, С.В. Бобровник, Н.М. Пархоменко, Т.І. Тарахонич, Ю.Л. Власов] ; відп. ред. О.В. Зайчук. – К., Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.
9. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
10. Алексеев С.С. Теория государства и права : [учебник для вузов] / С.С. Алексеев, С.И. Архипов, Г.В. Игнатенко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2004. – 484 с.
11. Сенякин И.М. Понятие и виды специальных норм советского социалистического права / И.М. Сенякин. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1981. – 366 с.
12. Общая теория права и государства / под ред. В.В. Лазарева. – М. : Юрист, 2001. – 520 с.
13. Советское трудовое право / под ред. О.В. Смирнова. – М. : Профиздат, 1991. – 367 с.
14. Івчук Ю.Ю. Інститути трудового права / Ю.Ю. Івчук // Право і безпека. – 2003. – № 3. – С. 80–84.
15. Сырых В.М. Теория государства и права : [учебник] / В.М. Сырых. – М. : Юстиц-информ, 2001. – 592 с.